

Inleiding

DE wereld is opnieuw wat zij altijd is geweest: een gevaarlijke plek, waarin staten met elkaar wedijveren, soms oorlog voeren, soms samenwerken, waarin grote mogendheden oprijzen en vervolgens afkalven. Andere spelers – de publieke opinie, grote ondernemingen, een terreurgroep – kunnen af en toe aan zet zijn, maar het zijn de staten die het laatste woord hebben. De geschiedenis zal dus opnieuw meer present zijn dan ooit – al moet met die vergelijkingen tussen gisteren en vandaag altijd voorzichtig worden omgesprongen. De geschiedenis bereidt haar gerechten nooit tweemaal op dezelfde manier. Maar de ingrediënten zijn wel vaak dezelfde.

Elke generatie heeft het gevoel in een heel nieuw wereld te leven, met nooit eerder geziene nieuwe ontwikkelingen, nieuwe actoren, nieuwe thema's. Bij nader toezien echter is veel wat een generatie als 'nieuw' aanvoelt en bestempelt, door vorige generaties op dezelfde manier ervaren. Aldous Huxley was er rotsvast van overtuigd dat uit de geschiedenis maar één les te trekken is en dat is dat er geen lessen getrokken worden uit de geschiedenis. Dat hoeft nochtans niet zo te zijn. De wereld is nog steeds 'leesbaar'. We gaan dus de tijd nemen om even te bezinnen en te analyseren wat er in de afgelopen decennia nu echt is gebeurd – en wat de komende decennia zouden kunnen brengen.

Dit handboek heeft de bedoeling de **basisdynamiek van de wereldpolitiek vandaag** bloot te leggen en de processen te onderzoeken die de huidige wereldorde – met andere woorden, de ordening en de machtsverhoudingen op mondiaal vlak – aan het kneden zijn.

Het internationale systeem was en is een anarchistische verzameling van staten, internationale organisaties en onafhankelijke spelers. Spelregels zijn nodig om het geheel te ordenen, zodat belangen niet voortdurend met elkaar in botsing raken. Zulke spelregels zijn steeds het resultaat van specifieke machtsverhoudingen. Die creëren zekerheid, voorspelbaarheid en stabiliteit. Ze leggen discipline op, zowel binnenlands als internationaal. Zij duwen de onophoudelijke stroom gebeurtenissen in een keurslijf. De hoofdrolspelers bij de vorming van deze spelregels zijn, zoals steeds, de staten met de grootste macht – de grootmachten. Meer dan alle andere actoren trekken zij de krijtlijnen waarbinnen de wereldpolitiek zich afspeelt, zoals een bedding de loop van een rivier kanaliseert.

Maar als deze machtsverhoudingen radicaal wijzigen, dan zijn de spelregels niet langer aangepast en zijn de hoofdrolspelers niet langer in staat om te wereldpolitiek te 'sturen'. Als staten geen gemeenschappelijke regels meer respecteren of de macht niet hebben om te sturen, dan lijkt er geen lijn en logica meer te zitten in de wereldpolitiek. Wanorde lijkt dan in de plaats te komen van orde. Dat is wat er gebeurde toen de Koude Oorlog onverwachts eindigde.

Wie de wereldpolitiek op die manier beschrijft, vertrekt van een bepaald gezichtspunt, een paradigma. De bovenstaande beschrijving beantwoordt aan het meest klassieke paradigma in de leer van de internationale betrekkingen, het zogeheten Realisme. Dat is een stroming, die

er bij uitstek van uitgaat dat machtspatronen in de relaties tussen staten het meest bepalend zijn voor het internationale systeem.

Maar de wereldpolitiek draait niet enkel om macht. Hier completeren we het klassieke Realistische paradigma met meer aangepaste, alternatieve invalshoeken. Nieuw zijn deze laatste niet. Zo schreef de Britse historicus Edward H. Carr in 1939 al, in zijn magistraal overzichtswerk over het interbellum *The Twenty Years' Crisis*, dat macht niet het enige is dat telt in de internationale politiek. Op de lange duur zal de mensheid zich steeds verzetten tegen brute macht. Een internationale orde veronderstelt ook een aanzienlijke mate van vrijwillige instemming. Die internationale orde bestaat uit twee onlosmakelijk verbonden elementen, aldus nog Carr: realiteit én utopie, macht én waarden.

Er bestaan vele, soms concurrerende, paradigma's in de internationale betrekkingen. Welk paradigma is het meest geschikt om de hedendaagse wereldpolitiek te beschrijven en te interpreteren? In dit handboek worden verscheidene van deze invalshoeken met elkaar gecombineerd, om aldus te komen tot een synthetisch model dat, enerzijds, eenvoudig genoeg is om de basisdynamiek van het internationale systeem te verklaren – en aldus enige prospectieve waarde te bieden – en, anderzijds, voldoende complex is om recht te doen aan de verscheidene dimensies van dat internationale systeem.

Hierbij zal steeds op zoek gegaan worden historische vergelijkingspunten van hedendaagse ontwikkelingen. Maar ook een tweede dimensie is van belang.

Het eerste deel heeft het over een 'transitieperiode'. Tussen 1989 en 1991 kwam er een einde aan de bipolaire wereldorde, gebouwd rond twee machtscentra (de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie) en gekenmerkt door een permanente confrontatie tussen beide (de Koude Oorlog). In wat daarop volgde, leek geen logische lijn te zitten. De jaren negentig voelden dan ook bijzonder chaotisch aan. Deze periode werd aanvankelijk omschreven als de 'post-Koude Oorlog'. Het voorzetsel 'post' illustreert doorgaans dat men niet goed weet wat de essentie is. In de jaren negentig was het inderdaad niet meteen duidelijk wat de drijvende kracht, de aandrijfmotor en de ijkpunten van de wereldpolitiek zouden zijn. Daarom kon men ook niet meteen een nieuwe naam bedenken voor wat volgde op vijftig jaar Koude Oorlog.

De jaren negentig zullen in dit handboek omschreven worden als een scharniermoment, een periode van ingrijpende, structurele veranderingen – meer dus dan gewoon een transitie, zoals er zoveel zijn in de wereldgeschiedenis. De term waarmee wij dit scharniermoment zullen aanduiden, is '**systemische onzekerheid**'. Dat betekent dat op verschillende cruciale niveaus – het individu, de staat, de samenleving en het internationale systeem – de ijkpunten, de zekerheden, de vertrouwde contouren van onze omgeving ingrijpend en op hetzelfde moment aan diepgaande veranderingen onderhevig waren. Anders geformuleerd: de jaren negentig zijn niet alleen gekenmerkt door het einde van de bipolaire wereldorde en van de Koude Oorlog. Onder de oppervlakte van de dagelijkse berichtgeving waren daarenboven krachten aan het werk, die op hun beurt een belangrijke invloed hebben uitgeoefend op deze transitieperiode en die vandaag mede vorm aan het geven zijn van de huidige wereldorde. Deze manier van analyseren is vreemd aan het Realistische paradigma, dat een waterdicht schot aanbrengt tussen buiten- en binnenlandse politiek. In dit handboek bestaat dit schot niet. Binnen- en buitenland vormen een continuüm, waarbij het ene overvloeit in het andere en beide elkaar beïnvloeden.

Deze transitieperiode is nu ten einde. Het was en is misschien zelfs vandaag nog niet heel duidelijk waarneembaar, maar toch kunnen vanaf 1997-1998 voor het eerst de bouwstenen gedetecteerd worden waarmee de nieuwe-wereldorde-voorlopig-zonder-naam zal worden opgebouwd, bouwstenen die vaak onder de horizon van de dagelijkse berichtgeving vallen.

In deel twee gaan we op zoek naar die bouwstenen, om de dynamiek te kunnen identificeren van de wereldorde die in opbouw is. Deze wereldorde gaan we nu een naam geven: het zal gaan om een **‘interpolaire’ wereldorde**. Ze zal lijken op haar negentiende-eeuwse voorgangster, toen een aantal grootmachten verweekeld was in een competitief spel om leiderschap, macht en invloed – maar toch ook weer niet helemaal. Interpolariteit kan beschouwd worden als multipolariteit in het tijdperk van mondialisering. De ‘interpolaire’ wereldorde van de eenentwintigste eeuw combineert met andere woorden de wetmatigheden van de klassieke multipolaire wereldorde met een verdiepte interdependentie, die voortvloeit uit de mondialisering.

We laten eerst de nieuwe grootmachten van de eenentwintigste eeuw de revue passeren. Net zoals bij haar negentiende-eeuwse voorgangster zullen de onderlinge relaties tussen deze hoofdrolspelers immers de bedding vormen, waarbinnen de wereldpolitiek in de komende decennia zal vloeien, het keurslijf dat de onophoudelijke dynamiek aan lokale en regionale veranderingen zal sturen. Ook deze laatste zullen in het handboek aan bod komen, en met name in hun relatie tot de grote mogendheden.

Deel drie ten slotte zal dieper ingaan op een aantal thema’s, die draaien te maken hebben met veiligheid en vrede en met de diplomatie als het mechanisme dat de wereldpolitiek draaiende houdt.

Een aantal belangrijke dimensies komt in dit handboek niet uitgebreid aan bod. Zo zal er niet grondig worden ingegaan op een aantal transnationale ontwikkelingen op economisch, financieel, ecologisch en sociaal vlak. De nadruk zal immers hoofdzakelijk liggen op de evolutie van de mondiale machtsverhoudingen en meer in het bijzonder op de ‘geopolitieke’, de ‘harde’ machtspolitieke ontwikkelingen. Deze cursus kan daarom best gezien worden in samenhang en als complementair met die van Dr. Dries Lesage, ‘Mondialisering en Global Governance’, die zich concentreert op transnationale problemen buiten de klassieke veiligheidsdimensie, de zogenaamde *‘soft items’*.

Dit handboek is het resultaat van collectief werk. Een aantal wetenschappelijke medewerkers van de Vakgroep Politieke Wetenschappen van de Universiteit Gent heeft bijdragen geschreven tot dit handboek. Dank aan Goedele De Keersmaeker, Dries Lesage, Skander Nasra, Olivier Pintelon, Thijs Van de Graaf, Teun Van de Voorde en Mattias Vermeiren.

Het cursusmateriaal voor de colleges bestaat uit drie componenten. Eerst is er dit handboek, dat het algemene raamwerk aanbiedt. Daarnaast zullen ondersteunende teksten ter beschikking worden gesteld voor de behandeling van sommige thema’s. Ten slotte zal in de colleges gebruik gemaakt worden van synthetiserende presentaties, die via *Minerva* ter beschikking zullen gesteld worden. Samen vormen ze het basismateriaal voor de colleges.

Rik Coolsaet
September 2009